

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Peter Kr. Iversen og Christian Stenz

INDHOLD:

H. Lausten-Thomsen: Rømøgården.

Herluf Nielsen: Kristian II på Sønderborg slot.

August F. Schmidt: Fra Nustrup præstegård.

Hans Vald. Gregersen: Et Sindelagsskifte for Hundrede Aar siden.

Johan Hvidtfeldt: Augustenborgerne og de gråstenske Bønder.

Sønderjydske månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Arkivar Peter Kr. Iversens adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

GRAM

KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

Thisted

AKTIESELSKABET

SKARREHAGE MOLERVÆRK

Nykøbing Mors

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Hans Jensens Eftf.

Trikotagefabrik

I K A S T

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

E S B J E R G

Banken for Skanderborg og Omegn

(SKANDERBORG BANK) A-S

Kontortid 10-3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

KURANSTALLEN

Gl. Skovridergaard

IB KRISTIANSEN
KVALÆGE

AABEN HELE AARET

SILKEBORG

FORLANG
PROSPEKT

TLF | 513

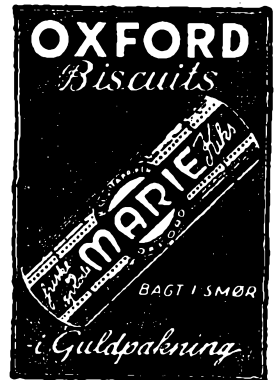
N. C. Kloster

Haderslev

Telf. 2210 - 2211

Spare- og Laanekassen

for Hobro og Omegn

Graasten Bank A/S

Kontortid 9-12 & 2-4

Lørdag 9-1

GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik- højskole Fredericia.

3 Måneders Sommerskole.

5 Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard, Anna Krogh.

DANSK MASKINOPLAG A/S

(Jørgen M. Hansen)

Aabenraa

Telf. 2044

A/S Sønderjydsk

Frøforsyning

Frøavl og Frøhandel.

AABENRAA

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Th. Damborg

Cigar- & Tobaksfabriker A-S

Nykøbing M.

Aktieselskabet

Landobanken i Skive

SALLING BANK

Kontortid: 9-12 og 2-5

Lørdag 9-2.

Telefon 700 KERNEN I VEDBOTEK

RØMØGAARDEN

AF H. LAUSTEN=THOMSEN

*Hil være den, som gemmer
det gode gamle vel.*

(Grundtvig).

I de sidste Menneskealdre har Museerne vundet større og større Værdi i vort Folk, og er ved Siden af Arkiver og Biblioteker blevet de Steder, hvor man henter sig Kundskab om henfarne Slægters Levevis. Ud fra Museerne er det Arbejde udgaaet, der søger at værne og frede om Minderne fra gamle Dage. Det er uundgaaeligt, at et saadant Arbejde stadig kræver nye Tiltag og nye Medarbejdere.

Der er opstaaet Museer rundt om i Landet, i alle Købstæder og i Christiansfeld. Man søger at bevare, hvad der er værd at holde vedlige, for at vi selv og vore Efterkommere kan faa Viden om Kaar og Virke i svundne Dage. Derfor har vi Fredninger, som desværre hverken alle Vegne kan gribe haardt nok ind eller kan overholdes i fuld Udstrækning. Vi har endnu i de sidste Aar set, hvorledes der pløjes over eller endogsaa køres Sten og Jord bort fra gamle Voldsteder. Det kan vel heller ikke hindres, at værdifulde gamle Bygninger stundom forsvinder eller sættes i Stand paa ukyndig og uheldig Maade. Netop nu er der Fare for, at en meget værdifuld Bygning kan komme til Nedbrydning og dens endnu værdifuldere Indbo splittes.

Det er en gammel Gaard i Toftum, som i Dag staar for Fald, Rømøs mest ejendommelige Gaard, og den rummer Øens kosteligste Inventar.

Gaarden er bygget paa et omtrent en Meter højt Værft og dannes af et T-formet Stuehus mod Øst, altsaa ud imod Vadehavet, med to ensløbende Udhuslænger ud fra Vestgavlen mod Landevejen, der gaar fra Rømøs nordligste Landsby Juvre til den sydligste Havneby. Gaarden har Grundmur og Straatag, Murene er bygget af gule Sten, men Facaden mod Syd og Udlængerne af røde Sten. Byggetiden er forskellig for Huset enkelte Dele, paa Nordsiden af Laden staar Aarstallet 1744, og paa Stuehusets Kvist mod Nord staar der paa en Sandstensplade et Bibelord og Navnene Hans Peter Hansen, Margaretha Hansens og Thade Harksen samt Aarstallet 1770.

Man mener, at Stuehuset fra først af har haft 2 Etager med Blytag; men det var for tungt, saa man fjernede det. Naar det først er bygget, ved man ikke. Bunde Bundesen har fortalt, at det er bygget af en Mand, der var saa rig, at der faldt en Daler i Rente til ham, hver Gang Klokken slog fuldt Slag.

Gaardens Enkeltheder bærer paa mange Maader Bud fra Fortiden. Den har blyindfattede Ruder og en morsom Indgangsdør under en dobbelt Rundbue. Gaarden er ikke nogen udpræget Type paa Bygge- maaden paa Rømø; den vidner om hollandsk eller kanske mere om frisisk Indflydelse, og det er let at forstaa, hvorfor og hvorledes det er blevet Tilfældet, naar man husker paa Fortids Sømandsskab fra Øen og Forbindelsen med Naboerne i Syd, hvorfra ogsaa en af Gaardens Ejere er kommet. Hvad enten der saa yderligere er noget om det Sagn, som vil lade Gaarden være bygget af en Kaptajn, som havde solgt sit Skib i fremmed Land, eller ej, er Gaarden ogsaa paa den Maade et Vidne om Rømons Fortid.

Gaarden ejedes 1740 af Christian Hansen og efter hans Død af Enken, der nævnes som Ejerinde i 1767. Hendes Datter Margaretha, født 29. 11. 1747, blev gift med Harke Thadens fra Før. Han fortæller i nogle Optegnelser, at han i Aarene 1747—57 fire Gange har læst hele Bibelen igennem. Hans Søn var *Thade Harksen*, født 20. 9. 1748, og det er hans Navn, der staar paa Tavlen over Indgangsdøren. Den er sat op, da han var 22 Aar gammel, men endda formoder man, at de to andre Navne staar paa Tavlen, fordi hans Moder i andet Ægteskab er blevet Hans Peter Hansens Kone, og at de tilsammen har drevet Gaarden, til Thade er blevet myndig. Hans Peter Hansen skal have været en Kniplingshandler fra Tønder.

Thade Harksen blev gift 1773 med Kirstine Jørgensdatter, 1779 fødtes deres Datter, som bar Farmoderens Navn og 20 Aar gammel ægtede *Peter Hansen Manøe*. Deres Søn var *Thade Hans Petersen Manøe*, gift med *Mariane Iversen* fra Ho. Hans Datter Kristiane viedes den 11. 1. 1866 til Styrmand *Christian Petersen*, som jeg mindes som en høj og ærværdig gammel Sømandstype. Hans tre Sønner var nylig afdøde Fri- menighedspræst *Thade Petersen* i Haderslev, Rømons Historiker, *Christian Petersen*, som overtog Gaarden og døde 1938, og *Karsten Petersen*, nu i Bramminge. Efter Christian Petersens Død er Gaardens Ejer Holger Vestergaard, som er gift med Thade Petersens Datter.

Der er gammel Kultur og Overlevering i de Stuer, de færdes i, især da i »Sønder Dørns« og »Nør Dørns«, der endnu er Christian Petersens Enkes, Fru *Hansine Petersens* Værelser. — Der er i Aarenes Løb forandret adskilligt i Husets Indretning, baade ude og inde, men det

Det nordøstlige Hjørne af søndre Dørns

gamle skinner igennem paa en Maade, saa det er muligt at genkonstruere Husets oprindelige Skikkelse.

Indboet og Stuehusets hele Indretning har i en vis Forstand allerede Museumspræg. Igennem Slægtled har Ejerne haft Sans for at udsmykke deres Hjem og samle værdifuldt Bohave, indrammet af hollandske Vægfliser. I »Søndre Dørns« er der Malerier, som forestiller de 4 Aars-tider i Loftets fire bjælkedelte Afsnit, der er smukt malede Fyldinger, en Alkove, omdannet til Skab, og en morsom gammel Varmeplads ved Siden af Bilæggerovnen. Naturligvis er der en »Ligdør« i Piselen, og ogsaa paa dens Fyldinger er der malet romantiske Scener.

Indboet viser tilsvarende Karakter. Fru Hansine Petersen har forstaaet at gemme og vare det gamle: udskaarne og broget malede gamle Kister, et pragtfuldt gammelt Chatol og de gode Ting, som staar derinde eller frit fremme, Kander, Glas og Kopper og adskillige andre Herligheder.

Alt dette bør og maa ikke gaa til Spilde eller splittes. Der er syndet meget mod det gamle paa Rømø i den sidste Menneskealder. De to Stubmøller i Mølby og i Tvismark er borte, hamborgske og andre Opkøbere har bortført uvurderlige Skatte fra Øen. Det er lykkedes ved en omfattende Fredning at værne om et stort Omraade af Øens ejendommelige Natur, men det ser ud til, at Øen nu efter Dæmningen over Vadehavet staar overfor en Omvæltning i mange Forhold.

Saa der er mere Grund end nogensinde tidligere til at tage Vare paa de gamle Værdier, Rømø rummer. Iblandt dem er Toftumgaard, og den maa saare nødtigt gaa til Grunde.

Det vil blive dyrt at frelse den fra Undergang; der er Interesse nok for Sagen paa Rømø, men der er jo kun godt 700 Mennesker derovre, og de kan ikke klare den økonomiske Side af Sagen. Det er vel en Selvfølge, at Tønder Amtsraad vil hjælpe. Det er dog langt fra nok. Gaarden bør købes, føres tilbage til sin gamle Skikkelse, sikres og holdes vedlige. Det vil altsammen koste Penge, mange Penge, om den skal indrettes til Museum, eller hvorledes det skal ske. Stat og privat Initiativ maa træde til, og det maa ske snart. Ellers bliver det for sent for Bygningernes Vedkommende. Det er dette, denne lille Redegørelse kalder paa. Hvem vil hjælpe? — Der maa hjælpes, og det maa ske hurtigst.

Dannevirke 21. 11. 49.

Indgangsdør i Stuehusets Nordfacade

KRISTIAN II PÅ SØNDERBORG SLOT

AF HERLUF NIELSEN

Det er i år 400 år siden, Kristian II forlod Sønderborg slot for at tage ophold på Kalundborg slot med Samsø resten af sit liv. Da kongen i 1532 i slutningen af juli måned sejledes til København til forhandling med Frederik I, forestillede han sig mindst af alt, at sejladsens endelige mål blev Sønderborg slot. Han stolede på det givne lejde. Rigsrådet havde imidlertid besluttet at bryde det; man turde ikke lade en fange slippe sig af hænde. Der blev truffet en overenskomst mellem Frederik I, sønnen, den senere Kristian III, samt 4 holstenske og 4 danske råder om, at de »siden de ved Guds tilskikkelse havde fået kong Kristian II i deres hånd«, ville beholde ham som fange på Sønderborg. Man forklarede ham, at Frederik desværre først kunne træffes i Flensborg, og helt enkelt sejlede man af sted med kurs mod Sønderborg. Da de nåede Alssund, var han klar over situationen, og endnu tydeligere blev det, da selskabet modtoges af Knud Pedersen Gyldenstjerne, kongens gamle fjende, på Sønderborg slot. Han trak kongen i skægget og rev den nederlandske gyldne ordenskæde af ham. Den blev siden fundet blandt Fredrik I's efterladenskaber. Kongen fik kun lov at beholde en gammel krigskar, Mikkel, hos sig.

Den almindelige opfattelse af fangenskabstiden er jo den, at Kristian II behandlede hårdt. Han var indemuret og fik sin mad rakt ind gennem en luge i muren, alt fremstillet på Carl Blochs berømte maleri, hvor kongen går den tunge fængselsgang omkring det runde bord.

Man var dog ret tidligt klar over, at denne opfattelse, som stammer fra Hvidtfeldts danmarkskrønike, ikke stemte med virkeligheden; men først i begyndelsen af 19. årh. begyndte man at søge nye oplysninger. Det blev A. D. Jørgensen, der i 1892 i Sønderjydske årbøger helt gjorde det af med de gamle forestillinger. Man fandt nemlig regnskaber fra det meste af fangetiden på Sønderborg slot, og gennem de små oplysninger heri kunne man konstatere bl. a. at kongen var anbragt i det såkaldte »blå tårn«; men han havde mere end eet rum til sin rådighed.

Der tales i regnskaberne mest om hans »gemak«. Han skulle kun være indelukket der om natten. Ellers var der den meste tid ret fri adgang til at færdes omkring endog ud i byen. Kongen havde åbenbart også sin egen have, for i regnskabet for 1533 er der følgende udgiftspost: »Endvidere (betalt) gamle Peter Hansen 4½ skilling for 3 rafter til kong Kristians urtehave«. Til at begynde med havde han 4 adelsmænd til selskab, men de forsvandt hurtigt, og udgifter til dem figurerer ikke i regnskaberne. I stedet havde han nu en gammel krigskar, Mikkell, hos sig, som tjener for 6 mark lybsk årlig. Det må nok ikke have været rart at være tjener hos Kristian II, for de få gange, Mikkell var syg, måtte man betale vikarerne langt mere. F. eks. i 1533 fik en dreng »kaldet Jørgen« 12 mk. lybsk i sold for de 2 måneder, han havde tilbragt hos kongen, altså mere end det dobbelte af Mikkells løn. Det kunde tyde på, at det ikke var en eftertragtet stilling. Kongen var ikke altid let at omgås. Fra 1546 er der bevaret et brev til Kristian III fra Bertram Ahlefeld (slotsherren), hvori det bl. a. hedder: »Han anstiller sig såre sælsomt med sin bortgang og udridende.....; thi han rider ud, når det behager ham og siger ikke sine tjenere et ord om det, før han går i slotsgården og er i støvlerne. Så rider han sin vej; de kan komme efter, om de kan. Forleden ville han engang ride ud om natten; hvad der også skete; han red fra slottet, før jeg vidste om det. Da sendte jeg efter ham og kom også selv af sted; jeg traf ham mellem de to porte og søgte at tale ham til rette. Da blev han vred og sagde, at eders kgl. majestæt havde tilladt ham at gå og ride, hvor han ville, og skulle det ikke holdes ham, ville vel andet og mere ikke blive holdt. Jeg svarede med spagfærdige ord for ikke at opirre ham; men han af sted og red sin vej«. En anden gang sad han og drak øl med lejetropsføreren på slottet til langt ud på natten, til tårnet skulle lukkes; da ville han ikke gå op, men adlød dog til sidst i vrede på husfogedens lempelige henstilling.

Kristian II stod i uhindret forbindelse med omverdenen efter Frederik I's død i 1533. Der er bevaret breve både til kejser Karl V af Tyskland, hans børn og til Kristian III. Frederik I havde også en forskrækelse, for kort tid efter interneringen havde den internerede forsøgt en flugt, det eneste forsøg, og det mislykkedes. Bagmændene, bl. a. præsten i Lysabild blev taget og henrettet. Skarpretteren tjente 1 mk. lybsk. Kristian fik besøg af 4 rigsråder, som læste ham teksten. Bagefter styrkede de sig ved en tønne hamburgerøl. Det kostede kongen 4 mk. og 12 sk.

Den fangne konge levede et forholdsvist fyrsteligt liv i det daglige, og der blev gjort meget for at tilfredsstille ham. Regnskabet for 1533 indeholder poster for rosiner, grøn olie, oliven, grøn ingefær og sidst,

men ikke mindst drikkevarer. Til personligt forbrug indkøbtes der i 1533 27 tønder kakebille (en stærk tysk øltype) a 131 liter og godt 200 stob vin, a 4½ liter, så det personlige forbrug har ikke været lille, selv om vi forudsætter, at han har skænket for andre end sig selv. Drikkevarerne blev hentet andetsteds fra; særlig Flensborg- og Eckernførde-øl har han foretrukket, og rejsesvendene — »Reisige knechten« — er travlt beskæftiget med at hente varerne hjem. Sønderborg slot holdt 4 af den slags. Vinen hentedes mest i Hamborg. — En enkelt gang er der udgift til brændevin, sandsynligvis et sygdomstilfælde. I ældre tid var brændevin jo medicin.

Drikkevareforbruget steg med årene; 1537 forbrugte Kristian 43 tønder kakebille foruden mindre kvanta af andre sorter og godt 260 stob vin foruden en mindre mængde malmesie og brændevin. Udgifterne steg også fra 34¼ mk. til øl, 103 mk. ½ sk. til vin i 1533 til 54 ¼ mk. og 161 mk. i 1537, et sikkert tegn på, at kongen trods de forholdsvis frie forhold alligevel psykisk påvirkedes af fængselsopholdet. — Han var nok meget for sødt, for sukkerkandis er en hyppig post i regnskaberne. Kosten var meget varieret. Mange slags fisk: sild, skånske eller flamske, ferske og salte, torsk, makrel, »skull« og »bott«; vildsvinesteg, »hummerfisk« og krydderier: muskatblomme, ingefær, nelliker, peber, kanel og saffran. De sidste varer skulle helst være fra apotekeren i Slesvig. Rejsesvendene tjente mangan en skilling for at hente dem.

Sit tøj behøvede Kristian III ikke at skamme sig over, hans folk heller ikke over deres. En skrædderregning fra 1533: »For at sy 2 par bukser og 1 damask vams 1 gylden, for endnu 2 par bukser 4 sk., 1 alen lærred 4 »hvide«, for at sy 4 sokker 1 sk., 1 omhæng til sengen 4 sk., 1 damask tæppe 4 sk., 1 par bukser, 1 vams, 1 foret skjorte til tjeneren 8 sk., 1 alen fordug 14 penning, 5 alen lærred 5 sk., syløn for 1 frakke til Bernt kok (Kristian II's personlige kok) 8 sk. 3 alen klæde til samme 4 mk. 2 sk., 1 par bukser og 1 vams at sy 6 sk., og 1 alen Hardewickerklæde 9 sk., i alt 12 mk lybsk. »I hele året brugte han og hans tjenere 65 ½ alen lærred bl. a. til lagener og skjorter, 16 alen damask, 8 alen sindal og 2 alen »westerländisch« d. v. s. fra Westerland. Kongens fornemste erhvervelse var ellers en silkejeppe, hvortil der gik 7 alen tøj, og Laurens Guldsmed i Flensborg lavede sølvbeslag til den for 1½ mk. Sindal-vamsen fik han foret med pelsværk.

Hans værelser blev også jævnlige efterset. I 1533 gik Claus snedker og reparerede og fornyede i 4 dage og tjente sin gode dagløn derved.

Imidlertid havde Kristian II' s fangenskab også en udenrigspolitisk side. Man turde ikke af hensyn til kejser Karl V af Tyskland behandle ham for dårligt. Kristian II havde jo været gift med kejserens søster,

og de overlevende af deres børn levede nu i Tyskland. Selv om Kristian II i 1523 og følgende år ikke havde kunnet opnå ordentlig støtte til tilbageerobring af sine riger, havde kejseren ikke helt glemt ham, måske fordi han stadig håbede at kunne få tid og navnlig penge til at blande sig i de nordiske forhold. Kristian III og hans mænd lå i stadige forhandlinger for at få en endelig løsning på sagen. Den kom først 1544—46 og afsluttedes med Kristian II's højtidelige afkald på alle sine riger og lande, mod at han til underhold fik Kalundborg len og Sæbygård på Sjælland samt Samsø. Af indtægten skulle han selv lønne en kgl. lensmand og de øvrige embedsmænd, der alle skulle aflægge ed til den regerende kong; men døtrene og deres mænd som var inddraget i forhandlingerne, ville ikke gå med, og så strandede det hele foreløbig, selv om man stadig holdt forbindelsen. Man ville fra deres side helt enkelt trække tiden ud, så Kristian II kunne gå hen og dø og hans arveret gå videre til dem. Kristian II opgav til sidst, at forliget skulle tiltrædes af dem og lod den interesserede vide, at efter nytår 1549 ville han blive ført til Kalundborg, og opfordrede ham til at opgive, hvad han ønskede anskaffet til lejlighed og husholdning.

I februar 1549 iværksattes flytningen under fyrstelige æresbevisninger. 4 rigsråder ledsagede ham gennem Als til Assens, hvor han modtoges af kongen og hertug Hans den ældre; senere stødte kronprinsen til. Via Hagenskov (nu Holckenhavn) fortsattes rejsen til Kalundborg. Det kunne for så vidt kun være glædeligt for Kristian II at komme til at bo her, for her havde han som dreng tilbragt nogle af sine mest spændende dage hos sin farmor. Endnu 10 år forundtes det ham at leve her under forholdsvis frie former. Knud Pedersen Gyldenstjerne, som modtog hom i sin tid på Sønderborg, var i mellemtiden også blevet slotsherre her; men han døde dog 3 år efter Kristian II's ankomst.

Sønderjyden 23. 3. 49.

FRA NUSTRUP PRÆSTEGAARD

AF AUGUST F. SCHMIDT

I Aarene 1811—1818 var *Viktor Kristian Hjort* Biskop i Ribe. Han fik da Lejlighed til ofte at komme til *Nustrup Præstegaard*, hvor *Balthasar Giørtz* fra 1803 havde været Præst. De to Mænd var blevet kendt med hinanden som Studenter i København, hvor de begge boede paa Valkendorfs Kollegium. Der blev i Ungdommens

Studieaar grundlagt et Venskab for Livet. Efter Embedseksamen skiltes de to Teologers Veje. Hjort blev Præst paa Amager og senere ved Holmens Kirke i København. Giørtz, der var fra Kolding, blev 1787 residende Kapellan i Ringkøbing. 1793 blev han Præst i Grimstrup og Aarre ved Varde, og i 1803 kom han saa til Nustrup, hvor han forblev til sin Død 1821. Hans Hustru var Datter af Købmand P. Høxbro i Kolding. Ægteparret havde fem Sønner og en Datter Anna Beate, der var født 1795 og jævnaldrenle med Biskop V. K. Hjorts Datter Nicoline, hvis bedste Veninde hun blev og den eneste, hun blev Dus med i Ribe i en lang Række Aar; i Dage, ja Uger kunde hun være i Besøg i Bispegaarden.

Pastor Balthasar Giørtz, der i Ringkøbing havde været en »yndet Lærer i de akademiske og borgerlige Videnskaber«, havde i 1809 i Nustrup i Forening med den største Part af Sognet indført den evangelisk-kristelige Salmebog, som man i Landsbyerne *Lundsbæk* og *Bæk* klagede over, endog til Kongen. Fordi de ikke opnaede noget, standsede Folk i Lundsbæk — som en Slags Fortrydelse — deres Levering af Mælk, meddeles i Nustrup Sognekronik.

I Nustrup Præstegaard hos »min Giørtz« tilbragte Biskop Hjort og hans Familie i Aarenes Løb mange glade Timer. Den lille Præstekone, hvis Kælenavn var »Lidt og Godt«, var Gæstfriheden selv; hendes Hus straaled af Renlighed, og paa hendes Bord fandt man lutter velsmagende Retter. Præsten var Haveven og dygtig Landmand. Biskoppen var lykkelig, naar han sad i den smukke Præstegaardshave med sin Hustru og Datter paa Bænken under de høje Linde. Hvert Efteraar var Giørtz, som dygtig Akademiker, Censor i de gamle Sprog ved Ribe Latinskoles Eksamen.

Biskop Hjort var god til at lave Vers, og det er betegnende, at det længste af hans Digte handler om Hjemmet i Nustrup Præstegaard. Det er skrevet i Oktober 1815, og det bærer Titlen: »Nustrupiana«. I dette faar man et hyggeligt Indblik i dansk Præstegaardsliv fra det 19. Aarhundredes Begyndelse. I vore Dage er der naturligvis ændret en Del ved Bygninger og Omgivelser, saa ikke enhver Enkelthed i Digtet svarer til Nutiden ved Præstegaarden i Nustrup. De gamle Smaalunde østfor Gaarden, Hegnet af Ask og Pil nordvestfor Haven og Humlen mod Vest i Læ af Stalden er forlængst forsvundne, men det høje Lindelysthus er der vist stadig. Her sad Biskoppen ofte sjæleglad, mens han frydede sig over, at »der stander i Nustrup en Præstegaard — Saa pæn som noget Øje vil skue — Fast under den hele sølvblaa Bue — Guds Himmel over vort Danmark slaaer«.

Digtet »Nustrupiana« er forsynet med en Indledning paa nogle Vers,

hvori Biskoppen hylder sin Ven Giørtz og Hustru, hvorefter han i et længere Afsnit skildrer Nustrup Præstegaard og dens Omgivelser. Dette Parti af Digtet er af egnshistorisk Værdi, idet man af dette faar detaillerede Oplysninger om Præstegaardens Bygninger, Have og Omegn. Ikke mindst om Haven er der meget at læse i »Nustrupiana«. Saa kommer en lang og fornøjelig Skildring af Hr. Giørtz og især meget om, hvorledes han i sin Ungdom fandt sin Hustru. Hans forskellige Embeder omtales, og da navnlig det i Nustrup. Versene om Balthasar Giørtz slutter med disse Linjer:

»I huslig Kred er han huld og blid,
Han morer ved Indfald og sindrigt Vid,
Og ømt for Venskab hans Hjerte slaaer.
Thi leve den Gjeve! han leve fro. —
Ved Lillemors Side i huslig Ro.
Til Venskabs Fryd og til Standens Hæder
Gud unde ham mange fagre Vaar,
Og mangel ynderig Sommers Glæde
I Nustrup deilige Præstegaard!«

Derefter følger Digtet om Præstefruen, der bl. a. roses for sin Køkkendygtheden:

»Hun ruller prægtige Taddergrøn,
End ei i Fyn de kan findes bedre,
Og hendes Buddingers Smag og Syn,
Jeg selv har hørt vor Bispinde hædre;
Fra hele Huset, hvorhen man seer,
Os speilklar Reenhed imøde leer«.

Saa kommer Digte om Børnene i Nustrup Præstegaard, om »Skjøn Anna« (Anna Beate), »Hansemand«, »Thomaslil«. Hans Giørtz, født 1801, blev Landmand og døde i Rødding 1854. Thomas Giørtz, født i Nustrup 1809, døde som Købmand i Hamborg 1869. Biskoppens Digte til Præstebørnene i Nustrup er prægede af stærkt venskabelige Følelser for Børnene, deres Hjem og deres Fremtid.

Da det ikke er saa forfærdelig mange sønderjyske Præstehjem, man har Oplysninger om vedrørende Dagligdagen og hvad der kan fortæles i Tilslutning hertil, skønner man paa, at der hist og her forefindes Bidrag vedrørende det anførte Emne, og den Kundskab, vi kan erholde fra Nustrup Præstegaard i Pastor Giørtz' Tid, er saa tillukkende, at

man med Glæde gør andre opmærksom paa den. Da sikkert ikke saa ret mange tænker paa at søge Viden om nord-slesvigsk Præstegaardsliv i Napoleonskrigenes Tid i en Skildring af Biskop Viktor Kristian Hjort, har man ment, det kunde være gavnligt paa denne Maade at vise Vej til Fru Stemanns nu snart gamle, men fortræffelige Biografi af den ikke særlig kendte Ribe Bisp, hvem man, som ovenfor nævnt, kan finde saa meget om i »Fra Ribe Amt« 1920 saavel som i andre Aargange af denne historiske Skriftrække.

Dannevirke 20. 10. 49.

Et Sindelagsskifte for Hundrede Aar siden

AF HANS VALD. GREGERSEN

Som et Billede paa vor Hjemstavns historiske Udvikling var Bjolderup Sogn i ældre Tid delt mellem Aabenraa, Haderslev og Tønder Amter, der hver havde sin særlige Sognefoged. Vestersognet, der jurisdiktionelt hørte til Slogs Herred, laa under Tønder Amt.

Siden 1839 havde Gaardmand Lorenz Jacobsen i Todsbøl haft Hvervet som Sognefoged i Bjolderup Vestersogn. Da den slesvigholstenske Oprørsregering efter det danske Nederlag ved Slesvig den 28. April 1848 overtog Styret, forblev Lorenz Jacobsen som alle de andre danske Sognefogeder i Slogs Herred ganske rolig i sit Hverv og udførte de nye Magthaveres Ordre, mens samtlige Sognefogeder i Aabenraa Amt indgav deres Afskedsbegæring, dog uden at Myndighederne vilde modtage den. Slogs Herred laa endnu nationalt set i Tornerosesøvn.

Tilskyndet af Befolkningen i Omegnen mod Nord og Øst var Beboerne i Bjolderup Vestersogn dog ved at vaagne til Bevidsthed om, i hvilken Lejr de hørte hjemme. Naar Lorenz Jacobsen var undervejs for at udføre den selvbestaltede Regerings Befalinger, mødte han derfor overalt Modvilje. Han fortæller selv herom i et Brev til den provisoriske Amtmand i Tønder: »Hvor jeg kommer, er Folket lidt vranten. Er du Provisorisk? Vi har ikke med Tyskerne at bestille. Den provisoriske Regjering kjender vi ikke; den har os ikke noget at befale osv. — Jeg maatte imødekomme alt det med Ligegyldighed, søgte at overtale Folket, og alt gik godt; ingen Uordener fandt Sted«.

Krigens Afslutning bragte imidlertid det slesvigholstenske Styre og dets Udøvere til Fald. Lorenz Jacobsen skaffede de danske Myndighe-

der sig af med ved simpelt hen at ophæve hans Embede, idet hele Bjolderup Sogn nu blev lagt ind under Aabenraa Amt.

I Slutningen af 1858 begærede den fungerende Sognefoged Kjær fra Bolderslev sin Afsked paa Grund af tiltagende Svaghed. Tilskyndet af Amtsforvalter Worsaae i Aabenraa søgte Lorenz Jacobsen om det ledige Embede, hvortil han jo som tidligere Sognefoged maatte være særdeles kvalificeret.

Herredsfoged Blume ansaa ham dog for at være politisk kompromitteret som Følge af hans tidligere Stilling til den provisoriske Regering. »Lorenz Jacobsen i Todsøl er bekjendt for at have viist sig illoyal i Oprørstiden, og han boer temmelig afsides i Sognet«, hvorfor Herredsfogeden som Emner til Posten foreslog Gaardmændene Peter Nicolaysen Lagoni fra Perbøl, en Søn af Sognefoged Lagoni i Hyrup, og Jes Clausen Strube fra Bolderslev.

De fleste af Aabenraa Amts ledende Mænd havde dog ikke noget at indvende imod Lorenz Jacobsens Valg. Husfoged Juhl ytrede saaledes, »at saavidt mig fra paalidelig Kilde bekjendt har Lorenz Jacobsen i Todsøl under Oprørstiden ikke viist sig dansksindet; men at han dog ikke i den Grad staaer compromitteret, at hans Forhold i Oprørstiden nu skulle være en aldeles væsentlig Hindring for hans Beskikkelse til Sognefoged. — Lorenz Jacobsen ved jeg ogsaa nok har særdeles Lyst til at være Sognefoged, og da han skal være flink i Forretninger, er det vel ogsaa at formode, at han vil blive en brugbar Sognefoged. —«

Amtsforvalter Worsaae traadte naturligvis ogsaa i Skranken for Lorenz Jacobsen. »Vel har han under Oprøret bøiet sig for de daværende Magthavere, men efter paalidelige Folks Udsagn skal han aldrig have været noget villigt Redskab for Oprøret, ligesom han ogsaa forlængst med Iver og Oprigtighed har sluttet sig til den lovlige Regjering, hvortil endnu kommer, at Beboerne ved nylig at vælge ham til Amtsfuldmægtig have viist, at de have Tillid til ham. — Der kan saaledes efter mit Skjøn ikke være nogen Betænkelighed ved at ansætte L. Jacobsen som Sognefoged for Bjolderup Sogn«.

Da Herredsfoged Blume saaledes tilsyneladende var den eneste, der opponerede imod Lorenz Jacobsen, ønskede Amtmand Heltzen en nærmere Begrundelse for dette Standpunkt. Herredsfogeden maatte som Svar indrømme, at han ikke sad inde med et nøje Kendskab til Lorenz Jacobsen, »men efter hvad der er almindelig bekjendt, har han ved Oprørets Udbrud været med at vise det til Fanerne indkaldte Mandskab ad Rendsborg til istedetfor at lade Mandskabet gaae Nord paa, og ved at gaae de oprørske sindede Embedsmænd tilhaande er han af den loyale Befolkning bleven stemplet som en Tydsker. At han senere

har vendt om og nu med Iver og Oprigtighed slutter sig til den lovlige Regjering, vil jeg aldeles ikke bestride, og han kan ogsaa godt være en meget hæderlig og brav Mand, fordi han i Oprørstiden ikke har vidst at finde sig tilrette, men at udmærke ham frem for alle Andre i Bjolderup Sogn og at anbefale ham til at betroes en saadan Tillids- og Hæders Post som en Sognefogedbestilling i Alles Øine ansees for at være, kan jeg ikke være med til.«

Paa Trods af Herredsfogedens Modstand udnævntes Lorenz Jacobsen dog alligevel til Sognefoged den 22. Februar 1859. Til hans Afløser som Amtsfuldægtig valgte Befolkningen derpaa Gaardmand Simon Johannsen i Vollerup, en Mand, der senere var at finde i den hjemmetyske Lejr.

I September og Oktober 1860 fandt imidlertid Pastor Mühlensteth i Bjolderup Anledning til overfor Amtmanden at beklage Ansættelsen af Lorenz Jacobsen som Sognefoged. Folk var kommet til ham med Klager over, »at en saadan tydsksindet Person, betroedes Funktion i Sognet. Man yttrede, at de høierestillede Embedsmænd kun lidet vidste, hvormegen Skade saadanne Personer som L. Jacobsen gjørre i de lavere Kredse, navnlig hvorledes de anvende deres Indflydelse blandt deres Lige til at irritere Stemningen imod Regjeringen og de danske Embedsmænd, og deres Indflydelse bliver større, naar de beklæde et Embede. — Vi, sagde de, have erfaret, hvormeget Ondt saadanne tydsksindede Funktionærer kunne udrette, og L. Jacobsen er velbekjendt som saadan fra sin tidligere Virksomhed som Foged i den dengang tønderiske Deel af Sognet.

Jeg henviste selvfølgelig disse Mænd med deres Klage til det Kgl. Amtshuus selv. Men de yttrede, at de vel skulde vogte sig for at fremkomme med nogen Bekagelse for Amtshuset, fordi de let kunde formode, at en saadan Klage vilde være det Kgl. Amtshuus ubehagelig, og fordi de selv, udpegede for L. Jacobsen som Klagere, vilde baade nu og ev.. under forandrede Tidsomstændigheder (fjendtlig Invasion) udsatte sig for hans Hævn, den, han let vilde kunne udøve over dem som Foged. — Vel tør Personen nu ikke aabenlyst optræde imod det Bestaaende, men L. Jacobsens Fortid borger for, hvorledes han vil optræde, saasart Lejlighed gives, netop da, naar det er væsentligt nødvendigt, at H. M. Kongen har troe Embedsmænd. L. Jacobsen i Todsøl er almindelig erkjendt for een af de paalideligste Hjemmetydskere heri Sognet, men Bønderne tør ikke komme frem med Klage derover, fordi de frygte for hans Hævn. Som boende paa Stedet er jeg bedre underrettet end nogen Anden, og naar jeg nu tillader mig ærbødigen at henlede det Kgl. Amthuses Opmærksomhed paa disse Omstændig-

heder, om hvilke det Kgl. Amtshuus maa være uvidende, saa skeer det ikke, fordi jeg nærer noget personligt Ønske om nogen Andens Udnævnelse til Sognefoged, skjøndt det vel kunde tænkes at være af Interesse for Præsten i et Sogn at have en paalidelig dansk Mand til Sognefoged, men ene og alene, fordi jeg har anseet det som min Skyldighed som dansk Embedsmand at gjøre denne Anmeldelse.

Paa Amtmandens paafølgende Spørgsmaal, hvorfor Mühlensteth ikke havde underrettet ham om Lorenz Jacobsens Sindelag, inden han var blevet udnævnt til Sognefoged, svarede Præsten, at han antog, »at det var det Kgl. Amthuus bekjendt, hvad hver Mand heri Bjolderup Sogn veed, at L. Jacobsen er tydsksindet, altsaa politisk upaalidelig. Da jeg imidlertid ved at tale med Een og Anden i Sognet om, at de burde benytte deres Valgret for at sikkre os en Dansksindet Deputeret for Distriktet i Stændersalen, blandt Andet har maattet høre af flere end een Mand, at L. Jacobsens Udnævnelse til Sognefoged tilstrækkelig antydede, hvad Udfald man paa høiere Steder ønskede, at Valget af en Stænderdeputeret skulde faae, saa har jeg anseet det for min Skyldighed at bringe til det Kgl. Amthuses Kundskab, hvorledes L. Jacobsens Udnævnelse til Sognefoged opfattes heri Sognet«.

Klagerne er et interessant Bevis paa den Lemfældighed og Varsomhed, hvormed Amtmand Heltzen styrede Aabenraa Amt. Baade fra dansk og tysk Side har der senere været rettet grove Beskyldninger imod de »rigsdanske« Embedsmænd i Aarene mellem Krigene for i misforstaaet Iver at have gjort mere Skade end Gavn. Der er al mulig Grund til at undtage Amtmand Heltzen fra denne Kreds. Men har han nu gjort Ret i at gøre en kompromitteret Mand som Lorenz Jacobsen til Sognefoged? Var denne Mands Sindelagsskifte efter Oprøret ægte? Pastor Mühlensteth havde nægtet det, men Historien har givet Amtmandens lempelige Kurs Medhold. I September 1864 blev Lorenz Jacobsen afskediget af de nye tyske Magthavere, og hans Efterslægt har siden været at finde i den danske Lejr.

J. T. 3. 1. 1949.

AUGUSTENBORGERNE OG DE GRÅSTENSKE BØNDER

AF JOHAN HVIDTFELDT

I

Den 6. September 1725 var der Liv og Røre i Slesvig By. Folk fra nær og fjern var kommet sammen. Og det var ikke jævne Folk, Kræmmere og Studeprangere, som man ellers saa hyppigt saa paa Vejene, nej, det var Folk med Pengeposen i Orden, gode for baade 20 og 30 Tusind Rigsdaler. Hvad var der da paa Færde?

Ja, der var saamænd kun Auktion. Men det skal indrømmes en Auktion, der i Forvejen var gaaet Frasagn om over hele Landet. I 1722 var Carl Ahlefeldt til Søgaard, Graasten, Tranekær og mange flere Godser død. I sine sidste Aar havde han trods sine store Indtæger og sin næsten utrolige Godsrigdom været i haabløs, fortvivlet Gæld.

Der var, som det hed, ingen, der vilde laane ham en Daler. Carl Ahlefeldt havde været kgl. Statholder i Hertugdømmerne og havde tidligere indtaget en betroet Stilling ved Hoffet. Hans Broder og Forgænger som Godsejer, Frederik Ahlefeldt, havde ogsaa beklædt Statholderembedet, og hans Fader, Frederik Ahlefeldt, havde været Frederik den Tredies og Christian den Femtes betroede Medarbejder, Storkansler, en Tid Rigets mægtigste Mand.

Det er ikke let at sige, hvad Indtægtérne fra de mange Godser blev brugt til. Stormænd, som de var, maatte de selvfølgelig leve dyrt. Ikke mindst kostede deres Byggeri. Frederik Ahlefeldt den Yngre begyndte at opføre et mægtig Slot paa det nuværende Graastens Grund. Det blev fuldendt af hans Broder Carl, og da det stod færdigt, var der rejst et imponerende Slotsanlæg, det største og mest imponerende i Datidens Sønderjylland. Endnu staar enkelte Dele, bl. a. Hofkapellet, tilbage, men Resterne giver dog kun et svagt Indtryk af Anlæggets imponerende Størrelse og arkitektoniske Skønhed.

Ahlefeldt'erne havde ejet Søgaard fra omkring 1390. Tidligere havde Herregaarden, en af de største i Sønderjylland, været i Limbakkernes Eje. Da meget af Gaardens Gods laa paa Sundeved, opstod der i 1500'erne en lille Herregaard ved en Vig af Nybøl Nor. Det senere Graasten

blev til og fik efterhaanden større og større Betydning, saa det efterhaanden blev vigtigere end Søgaard selv og blev den almindelige Residens for Herremanden, naar han da ikke var paa Rejse i kgl. Majestæts Tjeneste.

Ahlefeldt'erne havde ikke været blide Herrer. Paa deres Godser herskede der som paa alle andre Herregaarde i Sønderjylland Livegenskab, og det forekom ret ofte, at Junkeren paa Søgaard, eller maaske hans Foged, gjorde Krav paa at faa en flygtet Livegen, Mand eller Kvinde udleveret, eller tvang dem til at overtage en Fæstegaard, et Bol, som det blev kaldt dengang paa godt gammelt Dansk. I 1665 havde Frederik Ahlefeldt fundet ud af, at nogle af hans Undersatter var »undveget« til Aabenraa. Fluks gik der Bud til Byens Borgmester og Raad, men de vilde ikke udlevere de stakkels Livegne. Statholderen skrev saa til Hertugen paa Gottorp, hvorunder Aabenraa jo hørte, og denne gav straks Byen Ordre til at udlevere de Undvegne, hvilket efter Hertugens Opfattelse var baade ret og billigt.

Værre end den haarde Medfart, som de undvegne Livegne fik, var dog den brutale Fremgangsmaade, der blev brugt overfor Gaardejerne ude i Byerne. Det gjaldt jo først og fremmest om at skabe saa store Indtægter som muligt for de store Herrer. Om der saa gik nogle Menneskeskæbner med i Løbet, det fik være. Tidens Løsen var Storgodsdrift, og vel at mærke Storgodser med Bønderne som Arbejdskraft. Foruden at passe sin egen Gaard skulde Bonden ogsaa dyrke Herregaardens Jord, yde Hoveri. Men for at kunne udnytte Bøndernes Arbejdskraft var det nødvendigt, at de ikke boede for langt fra Hovgaarden. Det blev derfor paakrævet at samle dem mest muligt, og hvor der som her var Tale om vidtstrakte Godomraader, maatte man ogsaa oprette en Række nye Ladegaarde, saa de fleste Bønder kom til at bo i umiddelbar Nærhed af en Gaard. Paa den Maade kunde Bøndernes Arbejdskraft blive bedre udnyttet, og mere Jord kunde dyrkes under Hovedgaardsdrift.

Men for at faa Plads til Ladegaardene maatte man nedlægge Bøndergaarde, ofte hele Landsbyer. Gaardmændene kunde saa i Stedet faa et Hus og maatte saa se at klare sig saa godt som muligt. Og desto færre Gaardejere, der var, desto mere Asbejde maatte de, der var tilbage, yde.

Og er der nogen dansk Adelslægt, der har nedlagt Landsbyer, saa er det Ahlefeldt'erne paa Søgaard. I 1500-Aarene forsvandt Byen Vaarbjergh, paa hvis Jorder Grøngrøft og Kværs Ladegaard blev oprettet. I 1601 nedlagde Gregers Ahlefeldt Adsbøl og Fiskebæk, og der blev oprettet en ny Ladegaard her. Samme Herre nedlagde ogsaa Bøjskov i Ullerup Sogn. 1608 blev Aarup i Ensted Sogn, der var paa seks Gaarde, nedlagt, og i 1652 fulgte Kelstrup i Holbøl Sogn. Ogsaa her kom

der i Stedet en ny Avlsgaard. Den sidste Nedlæggelse fandt Sted i 1716, da de otte Gaarde i Kiding maatte vige Pladsen for en Ladegaard af samme Navn. Desuden blev der nu og da nedlagt enkelte Gaarde i en Landsby for at udvide Hovedgaardsmarken. I Tombøl er fire Gaarde forsvundet paa denne Maade.

Det var sikkert med bange Anelser, Carl Ahlefeldts Kreditorer saa hen til Auktionen i Slesvig den 6. September 1725. Vel var det store Godser, der skulde sælges. Men Kreditorerne var ogsaa næsten saa talrige som Havets Sand. En trykt Fortegnelse over dem fylder ikke mindre end tyve Foliosider. Der var Kongen selv, der var Grever og Hertuger, højtstaaende Adelige og velhavende Købmænd. Fordringerne beløb sig til 303.400 Rdlr. foruden en Hypotekgæld paa over 300.000 Rigsdaler, et Utal af Veksler og indløbne Regninger. Alene Regningen for Statholderens Begravelse var paa 1500 Rigsdaler.

Det var en imponerende Samling af Ejendomme, Ahlefeldt'erne havde samlet sig her i Lundtoft Herred og paa Sundeved: Foruden Søgaard og Graasten var der Fiskebæk, Kidinggaard, Ballegaard, Skovbølgaard, Bøjskov, Ladegaard, Grøngrøft, Kelstrup, Aaretoft og Aarup. Og for at skabe dette mægtige Godskompleks var næsten lige saa mange Landsbyer gaaet i Løbet, og maaske en 60 Bønder havde mistet deres Gaarde. Til hver af Ladegaardene var der lagt et bestemt Antal Bønder fra den nærmeste Omegn, der i Almindelighed forrettede Hoveri paa Gaarden, noget forskelligt de forskellige Steder. Gennemgaaende var Foldudbyttet ret pænt,, idet man regnede med en 4—5 Fold, hvilket ikke var daarligt efter Datidens Forhold. Iøvrigt lagde man paa alle Gaarde stor Vægt paa Mejeribrug, Hollænderi som det hed, og der var et meget stort Kohold paa alle Gaardene. Paa Kidinggaard var der 180 Køer, paa Graasten 170 og paa Søgaard 160. Færrest var der paa Kelstrup og Aaretoft, kun 50 og 24. Iøvrigt var Gaardene lejet ud til Forpagtere. Forpagtningen var paa ret kort Aaremaal og skete almindeligvis paa Licitation. Til Godsherren blev der svaret en aarlig Afgift, Pension ,hvorfor Forpagterne almindeligvis kaldtes Pensionærer.

Godsernes Værdi var af Kreditorerne blevet anslaaet til 490.000, men ved Auktionen indbragte de kun 253.000 Rdlr. Den største Køber blev den alsiske Storgodsejer, Hertug Christian August af Augustenborg, der købte Graasten, Fiskebæk og Kiding samt Aarup. Senere blev Kelstrup ogsaa erhvervet af Augustenborgerne.

Augustenborgeren var blevet den største Godsejer i hele Nordslesvig. Det stod nu til ham at afgøre, om Bønderne stadig som i Ahlefeldt-ernes Tid skulde være livegne Hovbønder, eller om de skulde faa mere menneskeværdige Kaar at leve og arbejde under.

1700-Aarene var en streng Tid for den danske Bonde. Indtil Landboreformerne i 1780'erne, først og fremmest Stavnsbaandets Løsning og Udskiftningen, var hans Forhold ikke meget forskellige fra den livegne tyske Bondes. Forskel var der dog. Nogle Steder sad der en Del Selvejere, der kun havde Kongen og hans Embedsmænd over sig.

I Sønderjylland var der den samme Forskel som i Kongeriget. Her som dér var der Selvejere og Fæstebønder. Men mens langt de fleste af Bønderne nordpaa hørte under en Herremand, var der kun ganske faa Godsundersaatte, som det hed, i Nordslesvig. Langt det overvældende Fler-tal af Bønderne var enten Selvejere eller Fæstere under Kronen, hvilket omtrent var det samme. Det var kun omkring Trøjborg og Schackenburg, i Egnen omkring Gram, paa Als og paa Sundeved samt i en Del af Lundtoft Herred, at der for Alvor fandtes Fæstebønder, der hørte under en Herregaard.

Det er Gang paa Gang blevet fremhævet, hvor stor Betydning det havde under Nationalitetskampen, at Nordslesvigs Bønder var frie og uafhængige. Dette er selvfølgelig rigtigt. Men man har dog i Glæden herover været tilbøjelig til at glemme, at der ogsaa var Fæstebønder, hvis Stilling absolut ikke var for morsom, som i et og alt var afhængig af Herremanden og hans Inspektør, som var bundet til Ståvnen ligesom deres Fæller i Kongeriget, ja, i endnu højere Grad, thi det kongerigske Stavnsbaand gjaldt kun Mænd, mens Kvinderne paa de sønderjydske Godser ogsaa var stavnsbundne.

Det har altid været paastaet, at der ikke fandtes Livegenskab paa de nordslesvigske Godser, at dette ikke naaede længere nordpaa end til det sydlige Angel. A. D. Jørgensen, der jo var født i Graasten, og som ofrede et helt Livs Arbejde paa at udforske sin Hjemstavns Fortid, skriver i en stor Afhandling om Graastens ældre Historie: »Greverne kaldte Bønderne for »livegne«, og selv om dette Udtryk ikke kan tages i Ordets strengeste Forstand, saa blev de dog vistnok ligesom Bønderne paa Sjælland med Tvang holdt ved Ståvnen, ligesom de blev plagede haardt med Hoveri. Ved Godsernes Adsplittelse (1725) faldt nu ogsaa ethvert Forsøg i den Retning bort, og Bondens fulde fremtidige Frihed i disse Egne kan siges at have været en Følge af Ahlefeldt'ernes Fallit.« Det er allerede nævnt, at Livegenskabet og Stavnsbaandet var almindeligt under Ahlefeldt'erne. Men at de forsvandt, da Omraaderne kom under Augustenborg, er saa forkert som noget. Reglen i Nordslesvig som i Sydslesvig var i 1700-Aarene den, at hvor der var en Herregaard, der var der ogsaa Livegenskab, Stavnsbaand og Hoveri. Det fandtes paa Gram, paa Søgaard, paa Ladegaard og paa Skovbølgaard, og det fandtes paa alle de Graastenske Godser. Bare eet enkelt Eksem-

pel, et af mange: I 1738 foretog Indrulleringskommissionen en Henvendelse til Kongen i Anledning af Oprettelsen af ny Militi.

Hertugen af Augustenborg havde forlangt, at nogle af hans Bønder-sønner, der fra de graastenske Godser var flyttet til de glyckborgske Omraader, ikke skulde indrulleres dør, men paa hans Godser, da de var Livegne. Glycksborgeren vilde ikke anerkende dette og forlangte i hvert Fald Bevis for, at de var Livegne. Augustenborgeren kom saa frem med Beviserne, og de var saa overbevisende, at Kommissionen blev fuldstændig overbevist. Der var ingen Tvivl om, at Livegenskabet herskede paa de graastenske Godser. Og de havde Ret. I de mange Papirer, der er bevaret vedrørende de graastenske Godsers Administration i Tiden efter 1725, er der Hundredvis af Beviser paa, at Livegenskabet var herskende her.

I 1732 udstedte Hertug Christian August saaledes en Befaling om, at Lensfogderne skulde udarbejde en Fortegnelse over, hvilke Undersaatter, der havde taget fremmed Tjeneste. Disse skulde indleveres til Kammerskriveren, saa han kunde gøre Indstilling om, hvad der videre skulde foretages. Og under 10 Rigsdalers Bøde blev det forbudt Undersaatterne at lade deres Børn tage Tjeneste hos fremmede Undersaatter, før de havde anmeldt det til Kammerskriveren og havde faaet Friseddel. 1738 blev Forbudet gentaget, og samtidig fik alle, der uden Tilladelse var draget bort, Ordre til at melde sig hos Overinspektør Günderoth i Aabenraa og faa Besked om, hvornaar de igen skulde indfinde sig paa Hertugens Grund. Ogsaa nu skulde der udarbejdes en Fortegnelse over dem, der var undvejet.

Livegenskabet gjaldt ikke blot for Bønderne og deres Børn, men ogsaa for en stor Del af Beboerne i den lille Flække, der efterhaanden var vokset op rundt om Slottet. En Fortegnelse fra 1740 over Haandværkere paa Godserne omtaler 35 frie Haandværkere og 47 Livegne. De fleste af Haandværkerne har uden tvivl boet i Flækken. Det gælder dog ikke mindst de frie, thi der haves flere Eksempler paa, at naar en Haandværker i Graasten ved Kontrakt fik overdraget et Hus, blev det udtrykkeligt slaaet fast, at han og hans Børn skulde være fritaget for Livegenskabet og have Lov til frit at drage, hvorhen han ønskede. Det gjaldt saaledes en Hofbøsse- og Urmager og en svensk Hofglarmester, der begge fik Hus i 1747.

I befolkningsmæssig Henseende fik Livegenskabet stor Betydning. I den frie Del af Nordslesvig var der meget stor Omvandring. Mange udvandrede, især til Holland og København, og fra Nørrejylland kom der en Mængde unge Bønder til de nordslesvigske Sogne. Men denne Indvandring, der i en Del Sogne kan være saa stor, at en Tiendedel

eller mere af Befolkningen i 1700-Aarene er født udenfor Sønderjylland, stopper næsten helt op syd for Aabenraa. Gænsen for den nørrejydske Indvandring følger ganske nøje Vestgrænsen for Livegenskabsområdet i Lundtoft Herred og Sundeved. Det kan ikke være en Tilfældighed. Og egentlig er det heller ikke til at undre sig over. Herved var der jo ikke saa stort et Behov for fremmed Arbejdskraft, thi Ungdommen maatte blive paa Hjemstavnen, hvis den da ikke kunde faa Friseddel, købe sig fri. Men Afgifterne var ret store, og de færreste havde vel Raad hertil.

Nogle var der her som i Nørrejylland, der blæste Stavnsbaand og Livegenskab en lang March og tog Turen ud i den store Verden. Men hvis de ikke ligefrem udvandrede, var det farligere for dem end for den nørrejydske Karl, der altid havde Sønderjylland at ty til. En helt anden Ting er, at den Jyllænder, der var rejst hjemmefra for at prøve Lykken sønderude, han var ikke kommet herved for at blive Livegen eller for at prøve Hovarbejdet paa Hans Durchlaucht Hertugens Gaarde. Saa kunde han saamænd lige saa godt være blevet derhjemme. Nej, han foretrak at arbejde for de rige Bønder vesterude eller paa Haderslevkanten. I hvert Fald kom der kun ganske faa Jyder til de graastenske Omraader. Og at kun ganske faa udvandrede herfra, ses tydeligt af et mærkeligt Forhold. I Aabenraa var en stor Del af Borgerne tilvandrede fra de nordlesvigske Omraader. De kom selvfølgelig især fra Rise og Sdr. Rangstrup Herred, men ogsaa en Del Landbosønner fra Haderslevengen fandt til Aabenraa og blev Borgere der. Men fra Lundtoft Herred kom der næsten ikke nogen. Selv fra Ensted Sogn, der laa lige udenfor Byens Porte var Indvandringen forsvindende. Livegenskabet bandt de Unge.

(Fortsættes).

Meddelelse til læserne

Fra og med dette hefte er lærer *Chr. Stenz, Flensborg* indtrådt i redaktionen. Vi håber, at det herefter må lykkes endnu bedre end hidtil at lade bladet spænde over hele Sønderjylland.

Vi benytter lejligheden til med glæde at henvise til, at papirrationen har gjort det muligt at forlade det 2-spaltede tryk og give månedsskriftets sider deres gamle udseende tilbage.

Redaktionen.

LOLLANDS TIDENDE

Lollands største Dagblad
Hovedkontor i Nakskov
Filiakontor i Maribo og Rødby

DIPLOM-IS.

Haderslev Telef. 1160
Vejen Telef. 3

Sparekassen for Skagen og Omegn

Telefon 57

Skagen

Aktieselskabet

Motorfabriken „Frederikshavn“

H. C. Hansen

Ikast

Trikotagefabrik

Telf. 21

Aktieselskabet

Frølund & Wittrup

HORSENS

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.

H A D E R S L E V

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Horsens Landbobank A/S

Kontortid 9 $\frac{1}{2}$ -12 $\frac{1}{2}$ og 2 $\frac{1}{2}$ -4 $\frac{1}{2}$
HORSENS

TØNDERHUS

Danskhedens nye Borg
Knud Hawig . Tlf. 622 . Tønder

Det kgl. octr. alm. Brandassurance- Compagni

Stiftet 1798

— tegner
alle Arter
af Skades-
forsikring

Hovedkontor

Højbroplads 10
København K
Tlf. Cent. 447

Aktieselskabet

Handels- og Landbrugsbanken

Silkeborg

Telf. 1024 (4 Linier)

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

A. Jepsen

HERNING

Trikotagefabrik

Vestergade 43 — — Telf. 221

Specialitet: Strikvarer

Aksel Michelsen

Kul- og Trælasthandel

Tønder Telefon 2530-2531

Alle læser

Flensborg Avis

Bindeledet over Grænsen

Storegade 24 . Tønder . Tlf. 267

Svend Kirchheiner

aut. Installatør

Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45

Carl Tiedemann A/S

Træløst . Byggematerialer . Kul

Tønder Øst . Telefon 56 og 57

HORSENS HAVN

- ◆ Mange moderne Stykgodskraner.
- ◆ 7,00 m Vanddybde.
- ◆ Havnen kan besejles Dag og Nat.
- ◆ Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.

HANS KNUDSEN

Jern- &
Staalforretning A/S
Telefon 3040 (5 Lin.)
Sønderborg

Østvendssysel Andelssvineslagteri

Sæby

Telefon 80 (3 Linier)

undertøj for alle årstider
A.S. Jacob Jensen & Co.
Trikotagefabr. Hammerum grundl. 1893

A/s Chr. H. Nielsen jun., Hjørring

— Forretningen grundlagt 1874 —

Korn - Foderstoffer - Kunstgødning - Kul m. m.

*Støt de
søndejydske Indsamlinger*

**EHM
CHRISTENSEN**
TØNDER

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

MORSØ STØBEGODS AKTIESELSKABET

N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største Blad
Nykøbing F.

Sæby og Omegns Sparekasse

SÆBY

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

Aktieselskabet
SIMON BRØND & CO
Barnevognsfabrik
Vejen

Aktieselskabet
Sæby Bank
SÆBY

**Sønderborg
Andelsmejeri**

Haslev Gymnasium

Kostskole for Dreng

Examinensrøt til Møllemskole-, Reel-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hæn-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)
(Grundlagt 1887)
KOLDING

Leveringer under Statsfrøkontrollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S
Aabenraa
Trælast - Bygningsartikler
Støbegods
Tif. 2006 - 2007 - 2008